

да турарын билдиргөө. Биле хайгылачы өңүктөрү. Айымыл парак үнөп аразында болган. Оручка келеп чыккан ак солааннар аксылыча кире берген. Дээр бейи арга чок чок буюулар тууду алганар. Ак солааннар тууду алган хуудугу кижизин сүрүп алган, шатынга өккөлөнөр. Намдактын ооң соонда чугаалаан болаа: «Өг баарында суг тара кыкканый, гыл ишти черини эриште, мени күдүк бастындар олуртуп алдылар. Иш-үш катар боттарынын алымыга чугаалашкан соонда, бирээзи мур-

кызыгар чер болганга өскүдүп турган. Билдире болза оларын мурунга кыдаа күдүк баап олурбап, Харымда шывдыкче демисекин турганын төгү материал бижжен помардан болган ооң дорт киржакчи-леринден дынаан боор силер. Хомчакке ак солааннар-га удуу демисекин турган кызыл партизаннарда шыв-тарангай кижиде база тур-гуадап. Ооң чижээге харым-да Тыванын национал маа-зыры болуу укурдугу кизи Барыймаа Демчи турган ди-жир.

Танды-Тыванын тургузукту куралына төлөөр болуп киржкенер Монгуш Буя-Бадмыр, Кижээ тергилекчи, Араматтык чагырыкчы, хой-хой камбы, соржу думаждап ламалар амы-тындындан ка-чыдан когарашкан. Ондар Намдак кала-лаа хамаарыш-нас Танды-Тыва Республика-нын эрге-ажыны ламгалар, ооң бут кырынга быгыгып чекетелин сайыраары дөш демисекиннерин бюрозун тораан. Ооң төккөн ханы, үш-түрдүп күжү халас барбап. Ол Кызыл-Тайга сумузунун

Хоозураан сүт-ба-раан фермазынч иш-чилери сизге кур-залынын тургузуу алып дээш халас ажылдап турар.

БИЛЕ БЕРГЕН

Чоон-Хемчик кожуунун Шык-Бажы сүт-бараан фер-мазынч коллективинч ажылдап артыны эки-дир. Сүт саап алып инектери-лаа бар. Бо хүнерде инек буру-тпел сүт саап алырынч көрүзүлгө берген чүт турар. Чыйын өки тынарыт өбдүлүк үнөш с-ла болтай.

Ферманын ажылчысы Д. К. Монгуш баштаан пенсионер-лер зноно Чалгыс-Терекке болган Кек-Талда 100 аягы гектар сизге шөдү сугтар-ганар. Ам чүгө ол шөдө-де сизге кезип ажап аары арткап.

Мурунда ишкан сугтар-галарга элек аш-чөм кай-да боор. Боткада бар аш-чөмү хунааи кылдыр ап алар. Ажыл төлөврийнд дугайында бола-лаа ааа ажы-чок. Ажыл-айкыныч муру-нунда даланын, хобти ап болуу. Олары баа кизи-регелдин бараанарын, Саян эшенелиндин чугула хер-ректин чүктөрүн кан чыл узаштыр сөөртүп чедирин берип, амы-бунын көрүскөн.

Ондар Шаары — ИК-40 самолетун баштайгы тыла-уудуктузун. Чүртүк тула-ууду коорайларына пасса-жырды ол сөөртүп турган, хуудугу дымтаналыкче үп-төн.

Ындыл партизан чорашп он-дар Намдактын алын менте-жери биле ооң баштай та-ваан салыкчы Кызыл-Тай-га сууруну күр күлүмчүзүн ТР-нин Алдан-Маадыр атыг мунейкин Алдан-Маадыр суурда салбырны тускай-лап булдулдан ажыста деп бодалдык мен.

Сөгө ОИДАР. Куш-ажалтын оочуру.

САДЫГ ХАГДЫНГАН

Халды-Аксы суурга колун-как бараан сазым ажыл-дап турар, суурнүп чурттак-чыларна таарымчалык тур-ган. Кожуунунч хөргөлекчи-лер иштелилсе, халас чурт-такчылар таварышкан. Чүгө дие, ферманч ажылдакчы-лары чыл-чыл биле акша-төгерик албас, садымгажыр кижич чок болган.

Халды-Аксы суур орук кылдында хаймын черде бол-гаш, өскөртөн көз садымга-жыр улуу кайын турар дээр силер. Ооң кадына са-дыгы халас саатпас-тыр. Бай-Хаактын халас заводу халас заводунун ботта-рынын холунда алган соонда, Халды-Аксыне хөргөлекчи-

лер иштелилсе, халас заводу даа айнаа халас чедир-бестөн. Чылаанын билди-гир-ле болгай, айнаа өвөш халас чедире бөргө, ооң ча-рыгдалы чедирген халас ар-чүт безин дугулап шыда-вас. Суурда сазик өргөлекчи-ни Лилия Оюнуун чугаазы-биле алдыга, амыралында че-динмес 10 өг-бүлөгө хлөбти арбан даргаа Руслан Оюн бодунун машиназы-биле Бай-Хаактан неделада бир катар аккеп берип турар. Суурун чурттакчылары баала ону дамчытыр, хлөб акшазын берген, саттыры ап турар-лар.

Суурунч коочун чурттак-чыны пенсионер-лаа болза, ам-Савий-оол ООРЖАК.

Баштайгы чагаа

ОНЗА УГБАЙГА ЧЕТТИРДИМ

Бо чагааны солун черинче бир дугаар бижирим ужуру болза, чүл дие, бо берге үдө чырыч өртемчеле тоолда дег, буанын, хуулаанын эки кижилер бар чүе-дир деп чүвени бижиседим.

Пединститут дооскан, кан кадык эки-ле ажылдап чор-дум. Бодум ишкан анык оол-биле тавыкка алган, оолдуулаа болган мен. Өөрүшкүм үр болбап, олдум алаач чок алганар. Иш ду-гаар өг-бүлөмдиг болган мен, ол баа үр болбап. Ам иш солдуг мен. Билчала-даа эки ажылдап чоруп тур мен. Оолдарым өстүрүп алган, эки чурттар мен деп болган, экини күзөп чордум. Хертер-тен ажылдап орган черимге моорай берген мен. Кадык баксыраан. Тиртар аарыгыг аларым. Чааскаан чер чо-руу арга чок. Ивалыя бол-дум. Пенсия чүгө-лаа четпес, урулар пөсөбөзүн чогуур өбүдө түмөс. Аашыклар тиреп азеленисе, аш-чөм чок, канч-хөл салар арга чок, амыдырал бергедээ.

Бир-ле хүн эжим уругга тургеделинч чугаалаан мен. Ол дымнат олурган, сөөк конууч буанынч угбайнын адресин айтп берип, ол кижиге барып көр, сөөк дуулаар боор диди. Ол уг-бай дугайында улус тоолда дег чугаалажып турар чүе-дир дидир.

— Аныктар сугат дээш ышкан, акша-көпөз чоң ажылдаптар ойлалар боор-тур — деп, зөнтүр ууру-тукузу чугаалаар болду.

Көздөниң ажыл-ишчилери шыдамык-ла. Бар тарааны сөктөн чып, өстүрүп алган малыныч сүдү ижиң, ээдиң чип, амыдырал-чурттан тур-гарлар. Ооң өскө орук чок болганда, айнаа чурттар алаар бис. Айнаа тараа та-арып ап, мал-маан өстүрүп алыры чугула бөлу берген чок биле берген хире.

— Бөлүп, мөгө шыраар, кижин ортуу ала берген, чоргаар конууч угбай кирип келди. Даргаи кымыл деп айтыр-туруп, менче көрүп туруп-туруп, орган-дорган бичин ирбеска кизи боорумга, көргөзө хире болду.

— Бээр кел — дээш, бөрүнчө өрөзчө өдөртип апар-ган. — Че, думам, чүгө чор-сен, чугалап олур — деп, чугаалааш, менче караанын ужу-биле көрүп каап олур. Мөөң амыдыралымынч бай-далымын дугайында дымнат-тып, столвазымдан ха-

оолдарымын элөртип алган; эжим сумезин алаар Лоп-санчал күдүмчүзүндө 9 ду-гаар, республиканын ачы-буян чедир болган калык-шыл фондузунга чөдө бердим.

— Бунягын угбам каттырып-каттырып: — Херек чок чү-вө чугалаан, тоолга чедер харык кайда боор. Кочуучу көрбөс, акша-көпөкти бот-тарымыс тыпкан, аныч өвөш-биче дуа кадык олу-рар улус-тур бис ийиң — диди.

— Ийе. Мен тыва театры сөө чыкканда мен — диди. Бунягын угбам алы Сапды Клара Чамьяновна, Тыва Республиканын ачы-буян чедир болган калык-шыл фондузунун даргааи ол болду. Берге үдө кизи-лери халас чөмөгүн, халас шүтөкө кижи турар кизи кайдал. Бунягын ак сөктил-диг Клара Чамьяновна мен хуумла чөргө чөдү кү-дүк басып мөгөйип, четтир-геним илеретип олур мен. Ууун назимынч калык-шыл-рак болуптар, Клара Ча-мьяновна.

— Бээр кел — дээш, бөрүнчө өрөзчө өдөртип апар-ган. — Че, думам, чүгө чор-сен, чугалап олур — деп, чугаалааш, менче караанын ужу-биле көрүп каап олур. Мөөң амыдыралымынч бай-далымын дугайында дымнат-тып, столвазымдан ха-

агарлап келген медаллар тыптын турары доозукчу-нун нехоложумчулаа ууру когаралы, аар чүкүтү чедирин турар деп бодалдык мен.

Хоочун башкыныч бола-зынга каттышпас арга чок. Ооң кургуулар келер үлөп дөш, кымыл баш-биле ме-далдык келген уругларга боор чүгү деп, башкыларын багып биле берип турарын дөш бодалтар башкыныч дувурдин турарын бодум хуумла дөткөп, бо айтыр-тын бөрөлдөтө яамзы бир онза чугалаанын көрүп бер-ге үдө чеген келген деп диди.

Кима Биче-ооловва бүгү назында башкы институтуна башкылап, леканан, өртем ажылы кылды келген. Чаа университеттин тургус-туганы-биле ол ажылдын улгайышынын чартын «Университет студентле-ринге болган школа башкы-ларына тыва дилди, лите-ратураны башкыларынч методика» деп методика мөчүм бижип дооскан. А ооң кайып, кангыт байдалыг үнүп көрү билдирмес. Баш-кыныч болды-биле алдыга, институттарын каттып, чыг-чыс башкы университетин ажайып алган болза, башкы кадрларны белеткөөнчө ба-зын улуг боор турган. Чүгө дие университетке өртем ажайыпчаларынч дөткө-линге биле алып болганда, методика чыдып каап болду. Бичанган бо айтыр-же ач-дөш өгөшө сазып салбас чү-вө болза, келер үдө доду бичангыт башкы кадрлар чок анаарынч — магадылаа ууур.

Башкынычтын башкыны-пид бичи күлжанын шай ижиң хөргөйиң. Бөрүяккө олду Слана алында дуула-жың, ол бо өрөздөр аразыга халын турар чүвө. Ону ам Вичеслав Донгакович Мар-го дор. Азынынч сөөг сал-ган. Ленинградтын төгү уни-верситетин дооскан, өртем алып камгаал алган. Уни-верситетте төгүвүн улуг башкымы болуп ажылдап, доктор ат камгаал алдырып-та Селеткович турар. Ооң уругу Милана Кызылдан бир дугаар школазынч өш өөрө-нүктөп, кырган-азанынч өртим кизи, чөлөнгөн.

«Университет студентле-ринге болган школа башкы-ларына тыва дилди, лите-ратураны башкыларынч методика» деп методика мөчүм бижип дооскан. А ооң кайып, кангыт байдалыг үнүп көрү билдирмес. Баш-кыныч болды-биле алдыга, институттарын каттып, чыг-чыс башкы университетин ажайып алган болза, башкы кадрларны белеткөөнчө ба-зын улуг боор турган. Чүгө дие университетке өртем ажайыпчаларынч дөткө-линге биле алып болганда, методика чыдып каап болду. Бичанган бо айтыр-же ач-дөш өгөшө сазып салбас чү-вө болза, келер үдө доду бичангыт башкы кадрлар чок анаарынч — магадылаа ууур.

«Университет студентле-ринге болган школа башкы-ларына тыва дилди, лите-ратураны башкыларынч методика» деп методика мөчүм бижип дооскан. А ооң кайып, кангыт байдалыг үнүп көрү билдирмес. Баш-кыныч болды-биле алдыга, институттарын каттып, чыг-чыс башкы университетин ажайып алган болза, башкы кадрларны белеткөөнчө ба-зын улуг боор турган. Чүгө дие университетке өртем ажайыпчаларынч дөткө-линге биле алып болганда, методика чыдып каап болду. Бичанган бо айтыр-же ач-дөш өгөшө сазып салбас чү-вө болза, келер үдө доду бичангыт башкы кадрлар чок анаарынч — магадылаа ууур.

«Университет студентле-ринге болган школа башкы-ларына тыва дилди, лите-ратураны башкыларынч методика» деп методика мөчүм бижип дооскан. А ооң кайып, кангыт байдалыг үнүп көрү билдирмес. Баш-кыныч болды-биле алдыга, институттарын каттып, чыг-чыс башкы университетин ажайып алган болза, башкы кадрларны белеткөөнчө ба-зын улуг боор турган. Чүгө дие университетке өртем ажайыпчаларынч дөткө-линге биле алып болганда, методика чыдып каап болду. Бичанган бо айтыр-же ач-дөш өгөшө сазып салбас чү-вө болза, келер үдө доду бичангыт башкы кадрлар чок анаарынч — магадылаа ууур.

Россия Октябрь револю-циясы тилегиинин сөөдүндө коллоналдыг дараалдан деле-герин дымка хөй чурттары бот-догунаан курдуелер апарган. Ооң салдары-биле Танды-Тыванынга байдал кончуг дүргөн өскөрлөп, 1921 чылдын август 13-16 хүнө-ринде Танды кожуунда Суг-Бажына болган Бугу-тыва-нын тургузукту куралына Танды-Тыва Республиканы хамаарышнас чорувун дуга-йында Декларацияны хүдээп алган.

Ондар сумузунун терги-лекчи Кижээ 1921 чылда Суг-Бажына болган чымыкка төлө кылдыр кирешенерин бирээзи. Ол ботунун эң чок ишегиди дуулаакчы-аалыг хуралдын канчар эр-кенниң, айнаа чүгү чугаа-лашканын сомуургадым дым-катнап, эри төрө болуңу үзөй чурттан эрте- берген, ам ооң-биле халбакташышкан херөө чок... деп чугаалаан. Алды чүвени халчар бижип болган ирадыр көөр кижич чүвенин хөдүп часайга бар-ган.

Кижээ тергилекчи бир-ле Намдакты бөдүчө келдир-кен. Ак солааннар бистин чөд-дөвөсөзүвисте ажил-чорудуулаан иленкейкинчи эргезен. Ол эң амыл-дыр. Айнаа удуу демисекин болаа хоржок апарган-дыр, эң дээр аяктын ишил муң-гаш, мөөң далааны Боому чок огу-биле күтөп алган, чыаан чедип, чүвенин ужу-рун биле күр көр деп, айаа чугалаан. Чалбарып тей-лөш атташышкан, Хемчик-ти Чанаган аксы-биле көп-көш, Кызыл-Чырааны ору халыкка, чыаанга чедип келеш, байдалды билеи ап чоруп турда, актарың кай-

хөргөжөнөр активниң ажалы-биле ташыжып, Сарыг-Булуу, Мерең, Нарын суур-ларында четкеш келген. Но-дүкүлүң хөргөжөнөр төвө-лөшүн төвүндө компьютер, ончу телевизор, видео-техни-ка бааа бар. Байырлардан үзөлдө болуп турар солун ажал хөргөжөнөр Валентина Оюн тиртиртин алган бижиде-лелерин аалчыларга көр-үскөн.

Сарыг Булуу сумузунда Нербуун өг-бүдөзүниң тө-ред бөдүк харылазынч, сал-галдар дамчөө чаагай чан-чыларны үлөгөр кылдыр көрүскөн. Төред бөдүк ха-рылазалары өлүг деминг, ба-рыш-чөгүн үлөжин, берге үе-лөрдө бот-боттарына дуула-дажып, караактың. Норбу-лар деп чурттоп билди болза, Тыва күрүенин сайзыраары-га, экономикаын харылаза-лары тындарына удуу ишиг болуп, канжы-лаа бергелде-лик ажал эрттеринч бээрзи болуп көтөрчөр.

Кожуунун хөргөжөнөрү кым үнүп кылды билер бол-ду, бот-боттарынан өөрө-ниң, ара сумезин катчып, чер-чөлдөсө лян-буру аш чөм кылды, хөндөлар уран шөвөрдөр клубтарын аякты-кан, культура бажынарны-да конкурстар, кезээлөр эрт-лөрүн чаа аржак шөлчөөл.

Нарын суурда хөргөжөнөр ортузунда ажалды Светлана Сота билдирип удурун, че-динмес өг-бүдөлөгө дуулаа-жың, берге кижизилдигелгит уруглар биле ажалды чор-дарыне кижизетини углап

Тывага шуртуп кирип келген аттар улочуу эрге-чагыр-га, араг чоңа амырдып бер-бей хан төгүмчүлүгүң чаа лайның Тываның кыдыг.

Черле ичаш, Хемчиктиң сөөдү самынын дыка-ла ба-гай салдар артырып каап. Ондага чыныр көрдүргөш ахтыр чөргө бурунгар деп-шөйлөгөш өртем-билдиги хөй-хөй кижилер амы-тыны-биле шаажылашканар. Олар-га 1921 чылдын август айда

Бо хүнөртө суурда, көздөдө арагалар чорук шөгөзөн. Көдө ажал-ажының ийиң-бээр тарай кылыштыгы бер-мен чүдөп чугаалаан, араг-катап ажалдыгы халык турган. Бир дугаарында, ко-рум-чүрүм атыртын иштет-тирлеп, чоң-биле шыгымы чу-гааны чорудуп, арага ижер-күдүмчүдө алтырын, кыш-кырып чоруп аныктар чок кылдыр хөмөгүн алган. Ол чүдүүдө чедип алдыга, баштай илдерин харымсалдызын бе-ледиң, ажал-чөт кижизилдиге-личе сазып салдырың не-телдиз углаң. Чыгыч өвөс, республиканын иштине сөөк-тү чылдары кем-хөргө үл-дөтүр, арагалар чорук хө-ргөжөнөр ортузунда ийиң-билде ажалын холга алган.

ДЕМИН КАТЧЫП АЛГАШ...

1996 чыл Тыва Респуб-ликаын төгүзүгө, чөвүнч хөй-адыл көдүрүшөгө, солун ажал-хөргөжөнөр, башкыны-чы кылдырыга онзагай чыл болуп турар.

Бистин Тыва күрүш тур-густуванганга бээр 75 чыл-дын демдеген эрттирер. Рес-публиканын ийи-сүрү ажал-агымаларында, коллективте-ринде, бодуругалеринде ажал-иш хайымышкыныг. Олар Тыванын 75 чымыл тө-лөткит уткуур дөш ажал-дал туралар.

Биланың Тыва Республиканын өг-бүдө, хөргөжөнөр ай-тырмаларынч таласы-биле илдиз, хөргөжөнөр өвөлсөдө чер-чөлдөсө хөргөжөнөр чө-вөлдөрү-биле ажылдап, өч-чөт-сонгулазыг хуралдарын эрттирэн өгөзөлөн.

Өг-бүдө, ие-чаштар дуга-йында социал айтыргалар, уруг паргытын кижизилдиге-тиң, хуу ажал-агымаларын хөргөжөнөр баа сизге көзүң, дөшүнч бөлөкчөгө кире-риң дээш, кылды чорудар ажалдыр кой. Бо бөгү чүдө-лери чедип айнаа өг-бүдө-лөргө массалдык арагалар чо-рукту болдурбас дээш яны-буру хөргөжөнөр апар.

Биланың чамдык анык хө-ргөжөнөрүнч шын өзөс уг-данышыны-биле чурттан, мөзү-шыннар таласы-биле эң чок чүдөлдери кыла бөриң юскү апарган. Моон ужу-рунда хөргөжөнөр өвөлсөдө чаа-чаа согуларгагы мун-дууна салган. Июль 11-12 хүнүндө Эриң кожуунуң үдүшүңү кылган. Эриңиниң

хөргөжөнөр активниң ажалы-биле ташыжып, Сарыг-Булуу, Мерең, Нарын суур-ларында четкеш келген. Но-дүкүлүң хөргөжөнөр төвө-лөшүн төвүндө компьютер, ончу телевизор, видео-техни-ка бааа бар. Байырлардан үзөлдө болуп турар солун ажал хөргөжөнөр Валентина Оюн тиртиртин алган бижиде-лелерин аалчыларга көр-үскөн.

Сарыг Булуу сумузунда Нербуун өг-бүдөзүниң тө-ред бөдүк харылазынч, сал-галдар дамчөө чаагай чан-чыларны үлөгөр кылдыр көрүскөн. Төред бөдүк ха-рылазалары өлүг деминг, ба-рыш-чөгүн үлөжин, берге үе-лөрдө бот-боттарына дуула-дажып, караактың. Норбу-лар деп чурттоп билди болза, Тыва күрүенин сайзыраары-га, экономикаын харылаза-лары тындарына удуу ишиг болуп, канжы-лаа бергелде-лик ажал эрттеринч бээрзи болуп көтөрчөр.

Кожуунун хөргөжөнөрү кым үнүп кылды билер бол-ду, бот-боттарынан өөрө-ниң, ара сумезин катчып, чер-чөлдөсө лян-буру аш чөм кылды, хөндөлар уран шөвөрдөр клубтарын аякты-кан, культура бажынарны-да конкурстар, кезээлөр эрт-лөрүн чаа аржак шөлчөөл.

ГРАФИК-ПАН ЭЗУГААР

Тыва Арат Республиканын төгүзүлүгө бир солун арын 1926 чылда Кызылга өрт камгаланын баштайгы кезээл тургусканы болган. Оон бээр 70 чыл эртин турар.

Амгы хүнөриниң улуг на-амдыг кырганыры билер болгай, Кызылга Ленин ку-дүмчүзүна ТАР-нын Чааак ордуунун муруну-чөөн кү-дөжө улуг магаанынч ко-жааныга келергө белик мын-тан кылган суурга турган. Ук суурданы хүрөң-кызыл бую-дук-биле дозулар кааа, ооң кырында хайгаарачылар турарын 1946 чылда Кызыл хөргөжөнөр чөдө бер-ген. Дык хатаал, сомуур-гал көрүп турар мен. Ол чылдарда Кызылдын кайы-да күлүмчүлүгүна чорудурга ол суурга көстүп турар. Бо чүдүлдү автор ол суурга-бууру, үрөдөп турганын көргөн. Тока дарга курорттап

чораш чанып келгө, көн-чүк белик эрт суурга чок болган. Төгүвүнч тураска-лы болуп чүвени бузуң каан-дээш хомудан чугаалап тур-ган дидир чүвө.

Көздө белик бис деп кий-таны Чеди-Хол кожуун-нун төвү Хову-Аксы суурда шөргөжөнөр өрт камгаланынч ишчилеринч ажалдап, чурттан турар. Ындыл болуп ажулдуулаа.

«Тыва кобальт» комбинат-тын улуг туулаары, ажал-чын суурга кылдып азелдө-шө биле баштайгы эзелчеге-де өрт камгаланынч бажын-чаржың тууду, машина-техникалыг экер-өрсө дайын-чылдыг болган чүвө.

Чоо кожуу тургустууна-га өрт чериниң бир дугаар даргазына Екатеринабург хо-орайнын өрт камгаланынч тускай чучишениң доо-луучуу, удуу дейтенит В. За-минер Салчат-оолду төмүл-дир. Оон удуртканы коллек-тивте 28 кизи ажылдап турар. Өрт камгаланынч албан черинде Хову-Аксы-нын болган суурларынч ске-ма-карталарын аскалдан, кайнаар баарын ылап билдир. Чогууна мыныг болганда, өрт ажууринге дүргөн дууа чедирип турган болду.

Албан черинин коридор-ларында өрт ажурукчөдө-лөни өөрчөлдөгөп көрүгүчү материалдары, плакаттар аскалдан, олу техниктиң өрөлдөгөлөгө дөткөжөп ажылдап турар. Арбын ном-

дөткөжөп библиотекамы ба-ла бар. Кожуунун өрт камгаланынч ишчилери, ишче-торлар чоруп график-пан-ды суурга сөөкөзүна, араг ажал-агымалар, албан чер-леринге, школагарга, уруг-ларга, саликтөргө, садым-галарга, чурттакчы чоң орту-зунга ажалдыры кылды тур-лар. Темалыг лекциялар, беседаларын чорудуп турар.

В. А. Санчат-оол дарганын чугаалап олурарың суурга, алдыга, машина-техника эр-жөжөнө, ажал кезетер кы-лап чоруп чүдү аржаа келин-дес боор турар. Сохкатолат өрт машинкалыг урук, олар-ын директорлары өрт иш-сөөктөрүлөрүнч өргөлдө-рүч күтөтпейни турар.

Хову-Аксынын өрт чер-иниң ажалдыкчылары болу-вун хүдөзүлөгө өрт ажуур-диг күтөдөп турар.

Оюн КОРОДА.

Лидия ИРГИТ. Журналист.

ЧЫЛЫГ ХУЛУМЗУРУУ-БИЛЕ

«Патл мергенли шидип өл дөш болза, баа-ла башкы мергенли шидип алып мен деп, Кызылга универ-ситетти тыва дил кафедрасынч доценттай Кима Биче-ооловва Март-оол-биле олар-нын бичи күлжанын чугаа-лажып олурдувуста ол боду-нун сөктигинч чамбарбанды. Бичин күлж. Студенттин чоравымыстан бээр 26 чыл билдиртпей эрт берсе-ла, бо бичи өрөд, эржим бол-гаш чымыл, чымык кылдыр саганарың. Бичан 1970 чылда чаа школа дооскан бистер башкы институтуна кирип алган, күзүп келдир-бес, бодуувету Ленинград ка-филология өртемниң канидаты атты чаа келип алган ажайк башкы бистин хуудуң алган. Бөдүвүсүм 4-5 хире шөрөштөп келген оолдарымынч «Тыва Биче-ооловваның анык, чаранынч тоңтук-томоаның үнүң үнүң дайнар дээш тыва дил кинөөдө черде үзүскөсө бис» дээш баштаганмын бо-ла димнар турдувусу. Шы-гап-ла, анык башкымыс амыдыралынч канжы-лаа шатараамнарнынга тору-лазың, эрте өг-бүдө тулгын кызыл өөрөйиң алыртының бо-ла чымыл турду. Студен-тилерин алып штипендия 28 рубль, а чангыс өрөлдө 48-22 кижич чурттан турдувусу. Башкы кизи бургузунга дуу-лажырын болаар, ишти чуртталга бажынынга көлө-бастип, биле аянт чыгып чок чугаары тыпкан, хыры-ла

Эргин редакция! Силерге шуук хамаачок, анаа чага баян бизнөөн чоран мен, кем-херек үүгедүмүшкүндөгү демисилди күндөлдөр, не-шашты камгалаар дугайында айтырып кодурун турда, эрге-ду-жаалы ажылап алгаш, олутурук херекти ош-биле будап, чажырып келген чамдык кижилер дугайында айтырып силерни база дувуредир боор деп сеткил-биле баштайып шулууну чорутурум.

Бо шулуун болза мээ бар-ла турган сеткил-сагыжым-ныч чуру-дур. Сөз буруу караам чажы-биле катый, сеткил-чүрөөм ханызында үнгөн чүе. «Шы» солуя чогуу чагааларың шудуктерия, чогаалдарың эдлге-чаалаа чок чырыдып турарын эскерин, номчул, солунуу доктаамал чажыдып ап турар мен. Шудук үе берзе, херекте дугайында човдан айтырып тургустууп келзе, эрдэ адрезими айтып берип болур силер.

Идеген болгаш хүндүктел-биле Лариса ПРГИТ.

ЧҮРЭЭМ БАЛЫ

(Он бар хардыг, эргелиг чаш, сарыг уруумга тураскаат-ты).

Часкы хүнүң чымыш-жи доозулгалак,
Чамбы-дише сожургал дүймөкөтө
Чамыңган мээң күжүр кышым дуза диле.
Чашканың бодап келгөн, шыдашпайым.
Өзүң-чидин ожаваан мен, арың көрбөй,
«Өөрү-ле боор, ойназын» дээш чорускан мен.
Алгап кылган ава болган салымым.
Аркан үсүм—аар дөгүм харылазын!
Вуруулугу бурган эргин, таварызын!
Вудуу чокта бажым салып чабарып мен.
Эргин келбес, хайыра чок, өршөөл турбас
Эргин-хичкең чогууланым кымытар чок!
Чалың үсүм студент чыдарына
Чараш, орус хоорайга торуттуңен.
Кымыл тыным кеске-халга чедип турда,
Кымып чораш божу алган дунум чүе.
Ада-чону агын чалып уткуван бол,
Аас-көжиң чаалаң деп эскерген бол
Чуртталгаңың бергедериң ажып өртө
Чула-дегим, күжүм болуп чырып чорду.
Час-ла мандып, өзүң орган чечек шыкш.
Чажык арым, чараш чаны чазылгалак
Эки-бакты ылгап, билип, көрө берген
Эм дег өлөр, Хүн дег чыдар, Челенгиним.
Кара холдур олурчүкү кайымы келгеш.
Караам огуң, чүрөөм огуң окур бастым?!
Өшпө-чүрөөм, мөчү-сөгүм дигирге-ле
Өзүм-баарым үе соккаш, алгаш бардым?
Вуруу-кем чок бурган шыкш көлөкжениң
Вүкүг, дүржөк алыгууң ожегерген
Кеткен идиң, сырларын ага болбап,
Көргөң чок, хилиңчепти ханын төккөн...
Кайың не төрүп кааны араатаның?
Хайыралың чажым бастыл, туру дүлөр?!
Кайдың кончүг өзү кара хөрөжөңгөн?
Халып-хичөөң кара чөргө тарылдыр?!
Ча-лайың, сэл-оңлак таварыңа?
Чайлаң чок дээр, аары-аргың кылагдаваар
Аас-чагай, тайбың хүнде силер чүе.
Ава чөриң, тыва кызын бааныңар?
Караам чажың долдур кутуш сунуп бөйүң
Ханым-дерим төңчүүң сөз сьргеп бөйүң,
Хиңи түдүш кижэ төдүң чөң чидиң?
Хилеп чорур төдүң барың болавадың?
Өлдүрүң кааң, идиң уштуң кедип алгаш,
Өөрүң-биле ойнап-хөгдөп чораш болдуң?!
Чөңө кижэ үгөп-тонааш, чамчыктыңар?
Чөңө кижэ ханың теккеш, шоокуңдар?
Караам чүшкүп, өкпөн өтүп шыяңың турда
Хайыралың чажым каяңаар хичкектелдиң?
Ханың алың, ичиндеңиң хөңиң өдүп
Кайы хире оңлап-остап халыктаандың?!
Хилиңчегит амытаның чырык чөңө
Кижэ кылдыр чүгө хей-ле чаап кагамың!
Шалкыжуу мен ханга, чүрөөм локтаар
Шалкыштың барың кайы, халык-халак!
Дөңгөйдө дөңкө чүгө «сөдүң» дөңкөн
Дөңкөнүң ирп салдаш сарыңаң мен.
Амырлар агымыңан «сөкөп» дөңкөн
Ала-чыгаар чаржап-көжөң, болаңан мен...
«Көмжө херек, дерин чорук, кара саягың,
Хөңи-садың, дууржукта, дошкун көрүшүң»
Көстүп турган идиң кижэ үлдүктөңиң
Хөрлөп баскаш казуулар-ле балдылар.
Бодара-ла бодум-биле тулаш чораш
Бойдустан ак, арыг, чырык уруум адың
Чуду-кара, нуугу-чамга борай бөриң
Чурттап келген назымыма болаваан мен.
Ажы-үлө катый-катый узда-ла-ла,
Аражоткан суржуп-тутчул демисештим,
Арыг шыңы ууң колдор дөмөй-ле деп
Арың-иүүрге идегөөң-дээр херэ чок-тур.
Чирбей дег, чөмиш тыртып ууң орган
Чиге өсөтүң, чиди шыңың хөрөжөңиң!
Ындыг дораш холга кийриң хойаузыңар
Ичын болаар харымың кайлап, чөпөгүңнүң.
Кара дөңсө ханың малгаш кырың орта
Халкытааным карыжым боор алдың дынааш.
Идиң хөңиң кайыңар мөңгит эмгөңиң
Идиң-хөңиң идиң чокка сөкөч турду!
Авадыңга дөмөй-ла чураладың.
Аажок дилеп, човуртааның дынаан болдуң.
Авам база чугалап бээр, мананар деп
Арыг шыңың сеткилден дилеп турдуң
Көргөңдөн сеткил-чүрөөм дула-ла-ла,
Көляңдөң өйүң көрүң биланды-ла-ла,
Аражоткан өскөртүң негип көргөң.
Адыксызың билип каан мен—сөзө артың.
Тайлың-чидин сорбулар ужу-лаа чок,
Тамы чөриң ханың чег чүрөө балың
Калча далай ханың-чалгың бустаны деп
Ханың сыстың чөңгө дээр сарыңар сен?!
Солун өттүр чамдык шыңыңар бизнөөчлөр
Сөгү соондан согун адып шыкыңар-да
Огулм наапкаш өскөр чорур арсам чокта
Одум өжүп, күжүм-хунум төнер чакан...
Кижэ хичөөң сиреп-хөөдүң амырлаксаан
Чинк сеткил чөми болуп келдизе-да,
Чолум-үлөм чоңум-биле үлөңкөсөң,
Чоңум шыңың чөри бижип, сөгкөксөң мен.
Качап чорутуң, кайдың байда турганыңар!
Харысады истөкчиге өскөртү бө?

Салдырмай, шыдавыже турткан чор мен.
Ады дийниң, артыман кээр, тыртып келир
Ажы-толум, өтүм-чонум бодандылар.
— Ажың эртер, туттулар-ла, шыдажыр—деп,
Арыг шыңың алды дээр бар-даа болза,
Алап-санап, бодап-денеңер арга-даа чок
Ааттыңан ажыг үлөм кыгма сөгдөй.
Арың-бажың жыжы-дырбак үрөдөгү каан
Аскы чарык, караан хагбас, хаваанда көк
Араатаның ханың изин каяң шагда
Ала караам соолуге уттур деп мен.
— Эжиң угбай! Чоруй бардың келбедиң—деп
Эрин чинге, караа бүддөң кызым бизнөө
Хөкүдү бичиң угбакымың сени калчак,
Хөөрдүвө чорусканың? диген болду.
Каргыш-хичкек, качыгдалда хөмчөөл бар бө?
Караң согул, кургаа-ла өршөөл бар бө?
Кайы хүнде, кара чөңгө киримзе-да,
Халак диген ажы алтым мөңгө ардым!
Иштин-саатың не кижэ өөрү-биле
Идиң дөңгөң идиң чаштың шыңың ууң.
— Эттөө!—деп, өрөжип, чамыра-ла-ла
Эки көрүп, көргөвөзүң бурган билэиң.
Хайыралың Ие Чөриң—херек сен.
Хал көрбөй, ханыңг истө дөңгөсөң ал.
Төөдөрүңиң төлөп чогуң бодуң ылгап,
Төөдүңүң дөңүң каппан, сайгырың көр!
О бурган кадың кончүг үе келди?
Оскургаң, көргөң деп чүл сөгдөң береп!
Чүгдө чашты, оода чашты камгалар көр!
Чүрөөм балың, чогууланым намылдиң көр!
(Говорарың «Шыга»).

Сылдырмай бажыңгыңа
чокушудал олур, шаараш
херимиң өттүр эжиңге шоочо
чөгүң өскөртүп кааш, өлдө-
өлөң берген. Оң бажыңга
«Хөкүтүн аа, урулгарың
школадан келир өйү арай
өкөл болгай, азы Олча эрте
чедип келчип ирсе бе, бертен
арай шаг чок, бажым арзып
тур дээң-даа шыкш кижэ
чүе» деп болал кирген. Ол
ажык турган херим эжиңиң
хагышаан, бажыңгыңе кир-
ре берген.
Тонун, идиң эжиң аксыңга
ужулгаң, эргип келгире,
урулгарың көзүңдө болган.
Чөмиңер өрөөлө бир кижэ
чаш-сава кагыраркан, чөм
ылкыр деп турар хөңирлиг,
кай чок-ла турган. Кижэ
кирпид келген деп чүвени ол
чаа өскөргөн хөңирлиг, көр-
чүп келсе-ле ий чыл бурун-
гаар теңиң чоруй барган
ашаа — Кертик-оол. Ийи
кижэ баштай бот-боттарыңе
көрчүп алган кезек ыгы чок
турганнар. Оон Сылдырмай
арай девидексеп, дүргөн-не
дөңгө өрте берген, соңга
дужунга келгеш, кудумчүе
көрүңдүр туруп алган. Кер-
тик-оол оң соонлап өскөң
кылаштан келген: «Мен-дир
мен, мени буруудатканың көр-
дөп, алаар чугалаңган».

домөй-ле кырыңмас, буту
назындаң, харың-даа алу-
жык чедир мананар, аяк-тол,
аал-орон бужартадыр деп
чүвени билди чораш.
Ашанга калдырган хөрө-
жөңиңиң комуудан сеткилге
кеңидиг болалар кирбес
дээрли! Чуртталгаңың чам-
дык бергелерин аламың
келгеш, чурттаан ажык
бар бе деп болгалың бээр.
А чамдыкта ишкелтер, эш-
өөрдү-биле каттыжыксап,
сула салдынар-даа чыгың
аала, Херек кырында ий-
чалдыр булашты чорурчү
чак пелер аравыста чок аес,
бар.
Эркен-барган чуртталга-
ның эргилдир сагымыңа,
Сылдырмай Кертик-оолче
шырини кончүг көрүңүп
дигире, ооу калайкыны көрү-
ңдөн чалдың арак чугаа-
ың дүргөн-не уламчылгаң.
— Сөзө, урулгарыңа,
бодумга-лаа багай чүвени
лаа хөрөжөңиңи мөмөйлөп
шылаас болдум. Сөзүң ары-
жыңың чорун, тоңтуң аякы-
чаның, эрес-кежөөң билди
мен, менэ өй-не өргүм, уру-
ларымның төлөңгит авазы
сен, ол дөңсө сени кезөөдө
күндүлөөр мен. Бодумну, ол
хөрөжөңиңи бактаарымга,
агартыңан болур мен, сен
дөмөй-ле анаа бузурес-тир
сен ийиң. Ийе, бурун менде-
ла, демги хөрөжөңдө-лаа
бары шың...
— Мөөң байдымың билип
шылаар ирди сен бе, Кертик-
оол? Бодан-даа көр даан,
ол хире улуң частыргың
кылган кижини өршөөр бө-
лөң бө? Мен-не шылаас мен.
Мөөң чүрөөдө өтгимес,
Балалбас ханы балыңың изи
кезөөдө артып калган, сени
хүлээ-лаа адырмаңа, чурт-
талгавың моон соңгаар эки
болуру чөгөнчиг.
— Бодумну, мени тооп
көрсө-лаа болуңаа, уру-
ларымны болуп көр.

КАРА БАРБА

Чечен чугаа

Константин Дары-Хөөсөвич Хангай Эрин кожуун
чагырамыңиң милиция киданыңың аттарың ажаан
Аар чымыгың, Төрөң чөриңе, оң бодуңга ынак, ол
дугайында шуук бизнирэн өгөшкөңүң чорур. Водуңу
ишчандык редакцияда өскөңүң шүлүүн багалаттымың.

ТӨРӨ - ХӨЛҮМ

Адам-өгөм, арат чөиүм
Алдың-Хөл деп алап кааным
Алыс алың Төрө-Хөл дээр
Авам чүрү байлак холум.
Ачылың кой аржаанарың,
Авам чүрү Төрө-Хөлүм.
Чинте, Даштың сукпактардың,
Чоюн, барың холчүктөрдүң,
Чыскаал, байыр ужуңубес
Чуртталгаңың чараш холум.

Ы Д К А Г А Р

Тогулук, торлаа, элик,
Аргар, кошкар шөлөң
Те, чүңма дешкилешкен,
Агар даавыс оңса белкиң.
Тарбаганнар, маным, чылаң
Толай, дилги, кымыл-берлүг
Колан хой лег чөрөңиң
Кырган Агар байлак оран.

У З У Н Т Е З И М

Төрөд Мосолуң мылк чүрү—
Ажы-буурул Булуға даяңдап
Төрүтүңүң үгдип үнгөн
Адың Тез дээр чараш хөмиң.
Кайгамчыкың бай, моол
чурттуң
Кожуун-Ход бар аймаклары:
Көпсу-Хөл, Завхан,
Хостуг, чоргаар ырлап чыдар.

кылганымны, буруулууму
ларымны болуп көр. Си-
лерден чоруткаш, ур-ла-
болбаанда дедир келжөк
турдум. Иччала-лаа чөгөн-
чиг болганымны, өөдөжөүм-
ну сактып келгеш, диттиң-
пөй бардым. Эрге-дужаал-
дыг болуругуң, ий караам
тунуп, чуртталгаңың чык
коруп, түр каалаңың дуурай-
лаашкының азыл, улууг
частыргың кылганымга ды-
кыла хараалдым.
Кыстарымга диттиң ча-
дай-чадай ужураштым. Тенек
чүвөлөр мени тооас боор деп
болуу мен, ындагы аес бол-
ду. Байтайгың дээринеде
деңкөсөп, бизнирэн турган-
лаа болза, мени сагыңаның
оларың шырайыңан кес-
түп турду. Олча шөлөжө
чорурла: «Авай, авамга а-
м-лаа каяңаар кужайлар,
баш ужурашкың берип болу-
п, иччала улууг кижилер шыкш
чачып кааш баруу».

Ашаа уңу чоруттарың биле,
Сылдырмай сула салды-
ңың, тудуң турганы кара-
ның чажың топ, ишкирип
ылгай берген. Ол Кертик-
оолун мурунга чөкө-лаа
чоргаар болгаш шийтир-
лиг кылдыр көзүлө, болуп
дөңсө «шың кылдым» деп бо-
лор даан, «чашыңан-лаа
болду бө» деп лалаалаан,
артып калгаш келгеш,
көксө элээр берген чурган,
он соонла бодуң холга ал,
чөмиңер өрөөлө сожум ил-
лаштан келген. Кертик-оол
дун чөң хайыңдарың биле
суугу кырыңа салып каан
суу үр хайыңаң, соглуп кал-
ган боол-тур. Саваны стот
кырыңче эңип салгаш, уру-
ларыңа ылгап турганың
билдириң-биле арың сок
сугта чүй тыртып алгаш,
бажыңың дугуң өдө дырал, аан
киргеш, чөм кылып кирип-
кел.

Иде, шың харың, мөң.
Биле чуртталга тулап, часты-
ргың кылдың-лаа ийиңан,
мычала-лаа болуңга таар-
гың ийги чуртталгаңың тыл
алган, ам кып ол дөңсө хо-
мудан-лаа агың бар бө?
Бажыңга хөңөр-хөңөр-
тыг болу берген. Идиң-чидиң
чөңгө келбеле: «Чер чорудуң,
өскөңа ханың үчөлгөң-лөт
каар, ола, Сылдырмай бө
бүгүң дувурел-биле хүлөң
ап тура-лаа, оң сеткилдене
кара болалар кижан-лаа
кырбей турган, ашанга
бузурелиң чөри шыкымаң.
Он чыдарыңа дугуруңа,
да калы чуртталга келген эжи,
урулгарыңың ынак азым бир-
ле хүн илжик-хөңиң чык ал-
гаш, кыдың-лаа чугаа-соот
кылбай чоруй барганымга
Сылдырмай элденсиптиң, кай-
тан-лаа ханман. Ол ашан
ундүрүңкир сьвыртып, элден-
сип өскөртө-биле сөгдө-ла-ла
корбаштың шың. Бүгү-ле тө-
лөңгит илөө шыкш чыста-
птың өстүрүң. Бажың-да
ыдың арып-сидиң тулап, шы-
даар ша-биле ажылап,
амырлар дээш-ле кымып
чораш.

Ашаа уңу чоруттарың биле,
Сылдырмай сула салды-
ңың, тудуң турганы кара-
ның чажың топ, ишкирип
ылгай берген. Ол Кертик-
оолун мурунга чөкө-лаа
чоргаар болгаш шийтир-
лиг кылдыр көзүлө, болуп
дөңсө «шың кылдым» деп бо-
лор даан, «чашыңан-лаа
болду бө» деп лалаалаан,
артып калгаш келгеш,
көксө элээр берген чурган,
он соонла бодуң холга ал,
чөмиңер өрөөлө сожум ил-
лаштан келген. Кертик-оол
дун чөң хайыңдарың биле
суугу кырыңа салып каан
суу үр хайыңаң, соглуп кал-
ган боол-тур. Саваны стот
кырыңче эңип салгаш, уру-
ларыңа ылгап турганың
билдириң-биле арың сок
сугта чүй тыртып алгаш,
бажыңың дугуң өдө дырал, аан
киргеш, чөм кылып кирип-
кел.

Чок чок, ол Кертик-оолду
сүрүп, соондан ылгыл-сыктан
далхаван-даа. Иымыг
болалар оң бажыңга кире-
ла, ол анаа чажыртаан.
Амырлардан көрүп чорур-
га сүрүрүп алган ашактар

Чок чок, ол Кертик-оолду
сүрүп, соондан ылгыл-сыктан
далхаван-даа. Иымыг
болалар оң бажыңга кире-
ла, ол анаа чажыртаан.
Амырлардан көрүп чорур-
га сүрүрүп алган ашактар

Ундүрүлгези

Тоожудан үзүндү

Эргези эртен чыгың «Шы»
солунгарлаң).

Шериге албан эртеригер—
эн хүндүлүг, харысаала-
лыг, мыктың хүлээлөгө. Хе-
рек апара дайгырак өзүгар
амы-тының-даа бөриңгө бө-
лөң болур. Тывадан барган
оолдар Төрөң чуртуңа бер-
ген дайгырааңа шыңың
болуп, албай-хүлээлөгөңө,
политиктиң, дайың чы өрө-
дигеге белеткеддиң көр-
гүдү турган-лаа.
Анаа дайымың Эмискиктиң
амырларыңа улууг өскө-
риңге база болулар. Сай-
дымаалан чагаалар ула-
ларга көрүп, оң саргыш-сөт-
лөн үргүлү өргүп, албан
эрттеригеге илден детким.
Чөңи берип турган, Алаа ай
өркөңдө, оолдар шериг дай-
гыраан байырың байдалга
хүлээ алган. Өштүг чүе дег,
ол өйдө Эмискикке аар шы-
ла-ла таварың берген. Сол-
датың органыңың күстөр
арзындан анаа аес, а он

лап чорум. А сөң каалаң
анаа аес, а он үш баштың
өвөс бө! Бодан! «13» деп
саядан орус улу сестир
деп чуганың дынаан сөд
бө? Саарык сан сараалың
дөриң ол-дур ийиң. Тодар-
гай тайылырлап берей—
дээш, Роменков удамылаан:
— Бир болаа организм
кошкак, бир болаа сагыш-
сеткилиң чаралыг, хөй
чүүдөр болдоп чораш боор
сен, оон-на түнөйлө боор.
Шериг албаны эң кадыг,
аар болгаш ынал-ла чачы-
гың, дайгыр албан болгай,
билеп чыдыр сен бө?
— Ийе, эш шериг өмчиң.
— Эң-дир, ам-лаа ды-
на. Баштайга киде шериг
хөп кеткен кижэ бурууңе
чүктөп, чүктөзөң чүлгүн
чүктөп, чүктөзөң километр-
лериң эртин чүгү-бүрү ил-
дөдө дүжаалар күсөдү,
бергелерге таварыңың—
кижиниң шаг-шынзөң ууңу,
сагыш-сеткилиң аартадып,
бергелерге, нарын байла-
дарга чыгар көр. Оларга
шыдашпайн баарга, удуу
харыңың бере бөрү Виргөө
чугалаарга, кижиниң орга-
низми ханың арыгдал эл-
дөөр. Арыглар оң тыттың
өглөөр. Сөзө база мыдыг
болган боор. Кандыг рота-
лай сен?
— Минотеңи мен, эш
шериг өмчиң.
— Хе-хө! Күжүр эрни.
Мерджиниң чүл?
— Лафетчик, эш шериг
өмчиң.
— Ийе, ийе. Лафетчик 26
кг, шынсий, лангың, ояк-
тар бижан. Шүтү 30
шаа кг хирөөн чүктөр ийик
бе моң, хө-хө-хө!
— Ша-ла ындагы, эш
шериг өмчиң.
— Анаа даймыңы Эми-
ски! Сактың ал: моон соң-
гаар өскө мерджиге ба-
рың командирлерге санал-
дар мен. Ужөн ажыг кг
чүкү биле маннаары—се-

нүктүң өрөөндөгү расписа-
низың баш удуу бижаш
азып каар, ол-ла. Дужаал,
саавыр келзе база мыдыг.
— Орус адыла бизнирэн
пат-ла болгай?
— Ажырас, командир
коруп, хынап бээр, часты-
ргың эңип каар.
— Боданың көрөй, эш
биче лейтенант.
— Боданың ботка херек,
ботка болчур чүе чок дээр
ийик сен бе, ботка болчур
чүе—бодал аес бе, бодал
дээрге угаан-мелерелди
углап-шигилээр дугуруу лээр-
ниң утпа, бистин чугаавыс
аравыска артымың, байбан-
нар шыкш, шышкың ол-
чазы болбас аа—дөңсө биче
лейтенант уңупкен.
Эмискиктиң бажыңга
Келиң-Сенгиң чугаавыс
келик дөңсө, Барык-ла ка-
д хойгайың. Улуң-үргөңиң
үлөңгит өскөн эжиңиң сагы-
дыңың оң боландыра бер-
ген: шынап-ла, чүү деп чүвөт
ол, арат чоңунуң мурунга
албай-хүлээлөгөңи эки күү-
сөлдү эң чугула. Болаңа-
ны ботка херек. Сайдырмай
чүү апарарың? Оң бола-
ның хөй-ле чүүдөр чы-
ныл турган. Аал арзың дег
чокага турган бола аыттың,
чаала-лаа чөдө берген, чу-
галдыктың ийик.
Чардыңар аар дөңсө чала-
ны орда-ла, оң караңга
Сайдырмай база-ла көстүп
келген. Эмискиң шыдаш-
пайн мый-бөрү кылдыртпа-
лап, бодалың оожумнаста-
лаа дүзө катпаңа хире,
«Могашпылап баштай көр-
гөң, мойнуң-оорган үстү-
чазың, бергедөңиңиң Бөңи
бодас кончүкүңү, «сайды-
рмай» сайзыраан урөп алдың
бө! Өзүм-чүрөөм доктаа-
нады, өрү көңүл бөзү артам
бар боор, Сайнык! Вузур-
ри-лаа берге байдалга мөң-
чөлөңүң.

Алексей АПР. Уланчылгың.

